Әдәбијјат вә инчәсәнәт
3 10 ОКТЈАБР 1964-чү ИЛ.

Сәнәткарлыг мәсәләләрини мүзакирә едирик

Нәғмәләр мүхтәлиф олса јахшыдыр...

Дүздүр: күнәш, ај, улдуз, чичәк
вә даһа нәләр,
Көзләри, көзәлләри тә'рифләјән
нәғмәләр.—
Бүтүн бунлар инсана ләззәт
верир... Амма, бил,
Бу дүнја һеч дә јалныз бундан
ибарәт дејил!..

Дүнја әдәбијјатында мүбариз сијаси, лирик, сатирик ше'рин ән јахшы нүмунәләрини јаратмыш олан бөјүк Һејне белә демишди.

Ондан чох-чох әввәл дә, сонра да инчәсәнәтин һәр нөвүндә, јарадычылығын һәр саһәсиндә әсас мәгсәдин һәјата, инсана, онун јүксәк идеалларына хидмәтдән ибарәт олдуғуну, — дәриләри дабанындан сојулан Нәсимиләр, јад күлләси илә өлдүрүлән Пушкинләр, өмүрләри сүркүнләрдә чүрүјән Шевченколар, шаһ әсәрләринин үрәкләринин ганы илә јазан Назим Һикмәтләр,—бүтүн бу јүксәк мәгсәд сәнәткарлары öз һәјат вә јарадычылыглары илә исбат етмишләр вә едирләр. Буна бахмајараг, сәнәтин өзү гәдәр гәдим олан «сәнәт һәјат үчүн—сәнәт сәнәт үчүн», «ән'әнә вә новаторлуг» кими јарадычылыг мәсәләләри һәм нәзәријјәдә, һәм дә јарадычылыг тәчрүбәсиндә бу күн дә ортаја чыхмагдадыр. Бунларла јанашы, нәзәри чәһәтдән һеч чүр әсасландырыла билмәјән белә бир «иддиа» да вар ки, күја әсл ше'р «үрәкдән кәләи» ше'рдир, јә'ни һисснн мәһсулудур, күја «фикир ше'ри» гурудур. Елмдә вә сәнәтдә јарадычылыг механизми олараг, бејнин вә үрәјин белә гаршы-гаршыја гојулмасы авамлыг вә наданлыгдан башга бир шеј олмадығындан, јалныз буну гејд етмәк кифајәтдир ки, ән һисси лирик ше'р, ән тә'сирли мусиги парчасы, ән чазибәли рәссам лөвһәси узун-узун дүшүнчә вә тәчрүбәнин мәһсулу, һәм дә мүәјјән фикир вә идејанын ифадәсидир.

Әсәрләри јалныз республикамыз дахилиндә дејил, Үмумиттифаг миғјасында чидди јарадычылыг мәсәләләринин мүзакирәсинә сәбәб олан сәнәткарларымыздан, халг шаиримиз Рәсул Рзанын «Азәрбајчан» журналынын 1963-чү ил, 10-чу нөмрәсиндә вә 1964-чү ил, 5-чи нөмрәсиндә чыхан јени ше'рләри дә һәр чәһәтдән, хүсусән бу нөгтеји-нәзәрдән дә диггәтә лајигдир. Бу ше'рләрин һәр бири үзәриндә дурмағы, идеја вә сәнәткарлыг нөгтеји-нәзәриндән тәһлилә чалышмағы нә гәдәр арзу етсәк дә, бир гәзет мәгаләсиндә имкан олмадығындан, јалныз үмуми тәәссүрат вә бә'зи мүлаһизәләрлә кифајәтләнмәли олачағыг.

Һәр шејдән әввәл бу ше'рләрин бир мәзијјәти вар ки, онлары охудугда, јалныз шәхсән зөвг алмаг, севинмәк, кәдәрләнмәк вә ја гәзәбләнмәклә кифајәтләнә билмирсән. Дүшүнмәли олурсан, һәм дә бу дүшүнчәләрини ифадә етмәк, фикирләрини охучулара сөјләмәк еһтијачы дујурсан. Бу исә, һәр сәнәт әсәри үчүн гибтә едиләчәк үстүн бир мәзијјәтдир.

«Истәјирәм ки...» ше'рини көтүрәк:

Ше'рдә заһирән тәбиәт көзәлликләриндән вә бунлардан мәһрум олан көрүн фачиәсиндән данышылыр, белә бир нәтичә чыхарылыр:

Сән көз һакими ол, балачам!
Севиндир инсанлары.
Дәрдлиләр бәхтијар олсун
кичик әлләриндән
Јенјенә күнәш алыб...

Өзү-өзлүјүндә, әлбәттә, бу да пис нәтичә дејил. Амма шаир бунунла кифајәтләнмир. Ше'р даһа дәрин мә'налы бир үмумиләшдирмә илә гуртарыр:

Сән елә бир адам ол ки,
өмрүн боју мәһәббәтдән сојума!
Елә бир адам ол ки,
инсанлары
көнүлдән кор олмаға гојма!

Ән бөјүк фачиә көнүл корлуғудур! Бу һәгигәти, бу фикри шаир «әлван кәпәнәкләр кими будаглара гонмуш чичәкләр, јарпаглар арасындан сүзүлән парча-парча күнәш, зүлмәт, гаранлыг горхусу, тәнһалыг горхусу» кими кәскин тәзадлы һисси васитәләрлә чох тә'сирли ифадә етмиш, јә'ни фикирлә һисси үзви сурәтдә бирләшдирмәјә мүвәффәг олмушдур.

«Саһил дашлары» ше'риндә дә инсан мә'нәвијјатынын башга бир чәһәти — «һамарлыг» вә барышмазлыг, сүртүклүк вә дөјүшкәнлик оријинал бир мүгајисә јолу илә әкс етдирилмишдир:

Дәнизләр илләр бојунча
ашағы-јухары сүрүјүб
сығаллы, чилаллы еләјир
дашлары.
Јәгин ки, бир шејә јарамаз
адамын һәр јандан һамары.

Бу һаглы нәтичә дә «пејзаж» тәсвири илә башланан вә бирдән-бирә, көзләнилмәз бир дөнүшлә ичтимаи мөвзуја гајыдан ше'рдән мүвази мүгајисә јолу илә чыхарылыр:

Һапһамар сығаллы,
Бахырсан, елә бил
либералдыр, анчаг
рәнки аг,
көј, јашыл...

Инсанын әхлаг вә рәфтары, зәһмәт вә һәјата мүнасибәти, бир сөзлә, инсан мә'нәвијјаты мөвзусунда јазылмыш ше'рләр («Гашлар», «Дилләр», «Әлләр», «Никбинлик», «Мәзмун», «Дамчылар», «Худпәсәндлик» вә с.) һамысы ејни бәдии сәвијјәдә олмаса да, үмумијјәтлә идејалылыға, мүбаризлијә, мә'нәви тәрбијәјә, бизим чәмијјәтин рәмзи олан «инсан инсана дост вә гардашдыр» мәгсәдинә хидмәт едән тә'сирли ше'рләрдир. Лакин бунларын бә'зисиндә шаир бәдии үмумиләшдирмә әвәзинә, санки охучуја е'тибар етмәјиб, онун јеринә өзү дидактик нәтичәләр чыхарыр:

Елә сахла дилини,
нә дил сәндән утансын,
нә сән дилиндән утан!

вә ја:

Елә олсун ки, гашлар,
һеч кәс дејә билмәсин:
«Көзүн үстә гашын вар!»

Бу јени ше'рләр силсиләсиндә Рәсул Рзанын «ән'әнәви» мөвзуларындан олан бејнәлхалг мөвзуда көркәмли бир јер тутур: «Бир күллә, бир саат...», «Чоғрафија дәрси» вә «Һиндистан дәфтәриндән» бир нечә ше'р...

Бунлардан, заманәмизин ән кәскин проблемләриндән олан мүстәмләкәчилијә вә онун галыгларына гаршы мүбаризәјә аид «Чәјирткәләр» ше'ри хүсуси бир еһтирасла јазылмышдыр:

Ахырлар сары гум кими,
Гурудурлар һәр јаны
сәмум кими...
...бир гүввәт вармы, кәсә
бу чағырылмамыш гонагларын
габағыны?

Шаирә көрә, әлбәттә вар! Ше'рдә бу гүввәт— һиндли дәһганлардыр. Онун чәјирткә јумурталарыны јувасында гырмаға һәлә имканы јохса да, анчаг:

Бир күн чана дојар.
Һәрәкәтә кәләр.
Горхун о күндән, горхун!
Чәјирткәләр, чәјирткәләр!..

Бу гүввәтли үмумиләшдирмә, халгларын күчүнә бу мөһкәм инам јалныз вахты илә Һиндистаны сүмүрән мүстәмләкәчиләрә дејил, һәр нөв вә һәр шәкилдә көһнә вә јени бүтүн мүстәмләкәчиләрә гаршы хәбәрдарлыг кими сәсләнир.

Милли вә сијаси азадлыг уғрунда өлүм-дирим савашына чағыран шаир, ејни заманда күтләви гырғын силаһлары әлејһинә јаздығы «Көнлүмә јағыш дүшүб» ше'риндә саф, тәмиз јағыш арзулајыр:

Елә бир јағыш ки,...
...јолу чынгыллы,
јаны јосунлу
булагдан ичдијимиз су кими,
көрпә јухусу кими
саф, тәмиз...
Стронси дохсана булашмамыш
бир јағыш!..

Бу да дәрин сијаси мәзмунлу, тәблиғи-емосионал ше'рә көзәл бир нүмунә!..

Журналын ики нөмрәсиндә чыхмыш, сајча о гәдәр дә чох, һәчмчә о гәдәр дә бөјүк олмајан бу јени ше'рләр кениш бир диапазона маликдир, мөвзу вә мәзмунча рәнкарәнкдир.

Мәсәлән, «Килавар» ше'риндә мисралар арасында санки баһарын әтрини, Хәзәрин дузлу, тәравәтли сәринлијини дујурсан. «Булудлара сәһәр чиләнир» ше'ри исә чох көзәл мүасир пејзаждыр.

Бүтүн бу мәзијјәтләрлә бәрабәр, бу јени ше'рләрдә дә бә'зи «көһнә» ногсанлар јох дејилдир. Әлбәттә, биз јарадычылығынын ән долғун бир дөврүнә кирмиш, өлүмсүз «Ленин»-епопејасы мүәллифинә вәзн, гафијә вә дил дәрси вермәк нијјәтиндә дејилик. Амма шаир өзү «Тәнгид нәчиб сәнәтдир» ше'риндә дејир ки:

Мән дә ади инсанам.
Јаздығым ше'рләрин
јахшысы вар, писи вар.
Сәнәт истеһсалатдыр,
газанчы, иткиси вар.

Рәсул Рзанын ше'ри һәјатиләшдирмәк, мүасирләшдирмәк мејли бә'зән ону ади нәсрләшдирмәк, һәтта мәгаләләшдирмәјә кәтириб чыхарыр. Мәсәлән, «Чоғрафија дәрси» ше'риндә олдуғу кими:

Инди билирәм:
Хәритәдә рәнки илә
бир-бириндән ајрылмыр өлкәләр.
Халгларын талејидир ајыран
онлары...

Сөзләрин öз ади луғәти мә'насы илә ифадә едилмиш вә һеч дә јени олмајан бу фикир әрузун ән аһәнкдар бәһри илә вә ән мүзәјјән гафијәләрлә дә ифадә едиләсәјди, јенә ади нәср олуб галачагды. Бу чүр «насиранә» ифадәләрә «Күчүн кәшфи», «Әлләр», «Дил», «Сәркидә», «Мин бир кечәдән сонра», «Әлләр иш истәјир, ағыллар чөрәк» ше'рләриндә дә раст кәлмәк мүмкүндүр.

(Сону 4-чү сәһифәдә).

Нәғмәләр мүхтәлиф олса јахшыдыр...

(ӘВВӘЛИ 3-ҹү СӘҺИФӘДӘ)

Јени ифадә ахтарыҹылығы процесиндә «ҝөврәлмиш ҝечмиш», «ҝәләҹәјим ҝәлир», «бармаглар данышанда», «ишә сусуз бармаглар», «бирҝүнләр — јүзилләр», «үнсијјәт ғәһәтлији», «сөз ғурағлығы», «дөјүшән вахтдашлар» вә саир (мүвәффәгијјәтли ифадәләрлә јанашы), «хан сулар» («ахан сулара гафијә), «һәр кәс јениндән ачыр Инамыны, Үмидини, Кәдәрини күчүнү» («тапыр-кәшф едир» әвәзинә), «зүлмәтлијин зөһмәти», «һәмсәр достлар» (бәлкә «һәмсир» јә'ни «сирдаш» олачағмыш, чүнки «һәмсәр» — бир балынча баш гојан — ифадәси даһа чох әр-арвад һаггында ишләдилир), ше'рдә әввәлки вә сонракы мисраларла бағланмајан «нечә нүсхә, нечә томдур» вә саир бу кими нөгсанлы, һәтта бә'зән «мүрәттиб хәтасы» тә'сири верән анлашылмаз ифадәләрә дә јол верилмишдир.

Бу нөгсанлар барәсиндә арзумуз будур ки, Рәсул Рзанын өз дили «илә» десәк, ше'р истеһсалатынын газанчы мүмкүн гәдәр чох, иткиси аз олсун!

Мүасир ше'рин јалныз јахшы нүмунәләрини јаратмагла кифајәтләнмәјиб, һәм дә, јери ҝәлдикчә, доғрудан-доғруја нәзәри мәсәләләр һаггында ше'р вә мәгаләләриндә фикирләрини сөјләјән мүбариз сәнәткарлар кими, Рәсул Рза да бу јени ше'рләрин мүһүм бир һиссәсини сәнәт вә тәнгид мәсәләләринә һәср етмишдир. («Нағыл», «Мүхтәлиф нәғмәләр», «Нәғмә охумағым ҝәлир», «Соруш», «До-ре-ми», «Һәр дәрдин әлачы вар», «Мығмығалар», «Тәнгид нәчиб сәнәтдир»). Мүәллиф ше'рдә мешшанлыға, көһнәпәрәстлијә, тәнгидә, тәрәфкирлијә, бир сөзлә, сәнәт вә тәнгид мәсәләләриндә көһнәлик галыгларына гаршы чыхыр.

Мүбаризлик вә мүасирлији ше'рин әсас мәзијјәти сајан шаир отуз үч ил әввәл:

Мүбаризә
бу ҝүн дә вар,
јарын да.

Мән дә онун ән өн сыраларында! дедији кими, бу ҝүн дә ејни ҝәнҹлик еһтирас вә ҹошғунлуғу илә дејир:

Галбимә долан һәвәс,
гулагларымда ојнајан сәс
Һәјатын сәсидир.
Арзуладығым нәғмә
гаршымызда јени јоллар ачан
мүбаризә нәғмәсидир!

Лакин бу «јени јолун» нечәлији мәсәләсиндә, һәм сәнәткарларын өз араларында, һәм дә онларла тәнгид арасында «даими конфликт» давам едир:

Мән дејирәм — јенилик
јахшылыгла екиздир.
Сән дә һөкм вермә ки,
нә јенидирсә, — писдир.

Беләликлә, бир-биринин рәдд вә инкар етмәкдән әл чәкмәји, сәнәт вә јарадыҹылыг мәсәләләриндә мүмкүн гәдәр сојугганлылыгла, нечә дејәрләр, дава-шавасыз мүзакирәјә киришмәји тәклиф етмәклә барабәр, шаир әсас принсипдән бирчә зәррә дә ҝүзәштә ҝетмир. Чүнки:

Ҝәләҹәк јениликдир!

Чүнки:

Ҝөрдүјүмүз бу дүнја
Јениләрдән јенидир.
Инсан өлү дејилсә,
Јенилијә мөјл едир!

Бәли, һәгигәт беләдир. . .

Заманәмиздә космоса учуб каинатын сирләрини ачан, анадангәлмә ҝорларын ҝөзләринә ишыг верән, чанлы һүчејрәләр јарадан адамларла јанашы, һәлә килсәләри, мәсҹидләри, пирләри асталаларында сүрүнән, шејхләрә, өвлијаләрә, һәтта өз әлләри илә гајырдыглары даш вә тахта бүтләрә ситајиш едән милјонларча адамлар да вар...

Поезија дүнјасында исә, Мајаковскиләрин, Нерудаларын, Назим Һикмәтләрин јүксәк идејалылыг, вәтәндашлыг пафосу илә долу ше'рләри илә јанашы, еротик, порнографик ше'рләр јазан «шаирләр» дә вар. Бизим ше'римиздә дә Сүлејман Рүстәм, Сәмәд Вурғун, Рәсул Рза вә башгаларынын мүбариз поезијасы илә јанашы, вахты илә әрәб һәрфләри илә ногтәсиз гәсидәләр, әбҹәд һесабы илә доғум вә өлүм тарихләри, доланбач мүәммалар, агласығмаз тәшбиһ, истиарә вә мәҹазларла охуҹуну мат гојмағы сәнәтин ән јүксәк зирвәси һесаб едәнләр олдуғу кими, инди дә «ән'әнә» ады илә гәзәл вә гәсидә әһвалы-руһијјәсини мүасирләшдирмәк истәјән, һаким, мүһәндис, механизаторда јалныз ал јанаг, ҝүл додаг, шәһла ҝөз, гәләм гаш ахтаранлар, үрәк буландыраҹаг гәдәр «ширин» ше'рләр јазан, «ше'ријјәт»и бунда, аһәнкдарлығы исә «мүфтәилүн фаилүн»дә вә һечаләмәкдә ҝөрән бә'зи шаирләр, онлара һавадар чыхан тәк-тәк тәнгидчиләр дә вар...

Вар, амма бунларын варлығы мүбариз поезијамызын инкишафына әсла мане ола билмәз.

Ше'р саһәсиндә Рәсул Рзанын бу јени ше'рләри, еләҹә дә сонракы нәслә мәнсуб бир чох шаирин сон илләрдәки ҹүр'әтли аддымлары, онларын ҝениш охуҹу күтләләри, хүсусән ҝәнҹ нәсл ичәрисиндә ҝетдикҹә даһа артыг рәғбәт вә мәһәббәтлә гаршыланмасы буна ән мөһкәм дәлилдир.

Гаршыда дуран ән шәрәфли вәзифә, башга саһәләрдә олдуғу кими, «ше'р истеһсалаты» саһәсиндә дә јарадыҹылыг јарышына киришмәк, Совет Иттифагы халгларынын вә үмумдүнја әдәбијјатынын ән јахшы ән'әнәләрини давам вә инкишаф етдирәрәк, ваһид коммунизм идеолоҝијасы әсасында ән мүхтәлиф, ән рәнкарәнк үслуб вә јарадыҹылыг имканларына малик совет ше'ринин бу ҝүнә вә ҝәләҹәјә лајиг нүмунәләрини јаратмагдыр:

Нәғмәләр мүхтәлиф олса
јахшыдыр,
мүхтәлиф, хошаһәнк!
Чешид-чешид,
рәнк-рәнк...
Јашасын мүхтәлиф вә ҝөзәл
нәғмәләр!